

PINTÉR-KERESZTES ILDIKÓ

**KÓRUSKEZELÉS
HÄNDEL ÓSZÖVETSÉGI TÁRGYÚ
ORATÓRIUMAIBAN**

TÉMAVEZETŐ: DR. KOMLÓS KATALIN

**Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem
28. számú művészet- és művelődéstörténeti tudományok
besorolású doktori iskola**

Elsősorban a Biblia mélyebb megismerésének vágya alapozta meg érdeklődésemet a téma iránt. Az Ószövetség nagy részének elolvasása után azonban úgy éreztem, hogy nem csupán a zenében lehet megtalálni annak hatását és nyomait, ezért figyelmem egyúttal a képzőművészet felé is fordult. Így találtam rá Rembrandt ószövetségi témájú festményeire, melyek megismerését a festő életéről és művészetéről szóló könyvek elolvasása követte.

Händel műveivel doktori tanulmányaim előtt csak futólag foglalkoztam. Az Ószövetség és Händel ilyen témájú műveinek vizsgálatához konzulensem, Dr. Komlós Katalin adta az ötletet. Akkoriban még csupán néhány kórust ismertem a mintegy kétszáz tételből.

Kutatásom legfőbb forrásai természetesen az 1800-as évek végén kiadásra kerülő *Händel-összkiadások* voltak. Habár törekedtem arra, hogy minden oratóriumról legalább egy hangfelvételt beszerezsek a munkámhoz nélkülözhetetlen kották mellett, a meglehetősen ritkán játszott *Alexander Balus*-ból a mai napig nem sikerült olyan felvételre szert tennem, amely a teljes oratóriumot tartalmazná. A szerző játszottabb oratóriumaiból természetesen sok felvétel készült.

A disszertáció megírását szükségessé tette az a tény is, hogy Händel oratóriumairól gyakorlatilag nem létezik magyar nyelvű szakirodalom. Csupán néhány rövid terjedelmű elemzést, illetve műismertetést találunk róluk *A hét zeneműve* című sorozatban (Mesterházi Máté két írása), illetve Várnai Péter oratóriumokról szóló könyvében. Ezt a hiányt szeretném legalább részben pótolni doktori értekezésemmel.

II. A kutatás módszerei

A legfontosabb feladatomban a Händel-oratóriumok kórustételeinek részletes elemzése volt. A munkát a *Judas Maccabaeus* című oratóriummal kezdtem, mely sok újdonságot és említésre méltó zeneszerzői fogást rejtett magában, még olyanokat is, amelyekkel később más művekben nem találkoztam. Idetartozik néhány ritkán használt alterált akkord, passacaglia-jellegű basszustémára épülő tétel és a polifon szerkesztésmódok egyes fajtái. Ezek a kezdeti elemzések jó célt szolgáltak, amikor megterveztem, hogy milyen szempontok szerint elemezzem a kórustételeket.

Disszertációm másik fő forrása Winton Dean Händelről készült angol nyelvű könyve volt, mely nagyrészt más szempontok szerint vizsgálja az oratóriumokat. Elsősorban a librettók keletkezési körülményire, annak elemzésére, valamint a kiadásokra, autográfokra és a szerző munkakörülményire fekteti a hangsúlyt. Mindezek ellenére bevezető fejezetei nagy segítségemre voltak a műfaj eredetének megismerésénél.

Időigényes munka volt a Händel műveit megelőző ószövetségi témájú művek kutatása és összegzése, mégsem érzem haszontalannak az ezzel eltöltött hónapokat, mert meggyőződésem, hogy sokkal szélesebb rálátásunk lehet így az Ószövetségnek a barokk vokális zenére gyakorolt hatásáról. E célú kutatásaimhoz nélkülözhetetlen volt Günther Massenkeil két műfaj történeti kötete az oratóriumról, valamint a *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* című kiadvány kötetei. Ehhez a munkához kapcsolódott társművészetként a képzőművészet is, melyben Rembrandt festményeit tartottam a leginkább ideillőnek. A disszertáció végén található illusztrációkhoz az ő festményeiből válogattam.

III. A kutatás eredményei

A Händel-oratóriumok előzményeiként először azokat a barokk oratóriumokat kutattam, amelyek szintén ószövetségi témát dolgoznak fel. A kutatás folyamán azonban kiderült számomra, hogy nem csupán oratóriumok, hanem egyéb elnevezésű műfajok is születtek, ószövetségi történeteket alapul véve. E művekről, előadásuk időpontjairól és helyszíneiről szól az első fejezet, illetve a hozzá tartozó I. és II. Függelék.

Disszertációm II. fejezete már közelebbi hatásokat vizsgál, nevezetesen a Händel-oratóriumok angliai gyökereit. A Händelről szóló tanulmányok mindegyike azt a nézetet fejtik ki, mely szerint a szerző Angliában írt oratóriumainak előzményei csupán az általa már művelt korábbi műfajok. Ezen állításból kiindulva végigvettem az idetartozó műfajokat, többek között az angol masque-t, az angol anthemet és az olasz oratorio volgare-t. Továbbá kiemelten foglalkoztam az angol dialógussal, mely véleményem szerint szintén fontos eredete lehetett az angol oratóriumnak.

A disszertáció második nagy része már a tizennégy ószövetségi témájú Händel-oratóriummal foglalkozik. A III. fejezet mutatja be részletesen ezek kialakulását, esetleges átdolgozásukat és a librettók íróit. A következő két fejezetben (IV. és V.) írtam a kórusok összeállításáról, megszemélyesítéseiről és a több szakaszból álló tételekről. Szintén itt kapott helyet a szolisták és kórusok többféle lehetséges kapcsolatát bemutató alfejezet, valamint a Händel-kórusokat gyakran lezáró *pausa* és *Adagio-zárás* is.

Az értekezés legterjedelmesebb része öt oratórium kórusainak elemzése során levont következtetéseimet tartalmazza. Természetesen e rész megírásának alapvető feltétele volt aprólékosan tanulmányozni azt a 60 kórust, amely a részletes zenei analízis alapjául szolgál. Pontról pontra vizsgálat tárgyává tettem a hangnem- és metrumválasztást (VI. fejezet), a

hangszerelést (VII. fejezet), a zárattípusokat, valamint a szerző által használt különleges harmóniakat (VIII. fejezet), a homofon, illetve polifon szerkesztésmódokat (IX. fejezet), és a skálamotívumokat, passacaglia-jellegű basszustémákat (X. fejezet).

Terjedelmes és összefoglaló jellegű a zárlatokat bemutató fejezet, mely a Händelre leginkább jellemző típusokat vonultatja fel, szemléletes kottapéldákkal segítve a leírt analízis megértését. A leggyakrabban használt autentikus zárlat különböző fajtáit említettem meg itt, melyekben a domináns funkciójú akkord sokfélesége szembeötlő a különböző késleltetéseknek, előlegzéseknek, olykor pedig ezek összegzésének köszönhetően. Ezekről a típusokról elsőként kíséreltem meg átfogóan írni, kutatásaimat pedig tudományosan összefoglalni.

Már a skálamotívumok vizsgálatánál feltűnt számomra, hogy Händel előszeretettel alkalmazza a szólampáros szerkesztésmódot. Ennek részletes magyarázata megtalálható a IX. és a X. fejezet idevágó részeiben. Maga a szerkesztésmód felfedezése és alkalmazási területei úgy vélem, jelen disszertáció újdonságai közé tartoznak, hiszen azok leírásával nem találkoztam sem magyar, sem idegen nyelvű szakirodalomban.

A doktori értekezés egyik legtöbb újdonságot hozó fejezete a homofon és polifon tételek szerkesztésmódját mutatja be. Igen kevés azon kórustételek száma, amelyek a kettő közül csak az egyik típusba sorolhatóak be. Ezért inkább homofon és polifon szerkesztésű szakaszokra kell itt gondolnunk, melyek legtisztábban a több részből álló kórusokban rajzolódhatnak ki. A kétféle szerkesztésmód gyakran keveredik is tehát, melynek legszebb példáit a fúgaexpozíciók különböző indításai mutatják. A szólampáros szerkesztésmód az első lehetőség Händel számára a homofóniától való elszakadásra, ám oda is tér vissza. A legegyszerűbb polifon feldolgozási mód, a kánon igen gyakran megjelenik imitációs szakaszok kezdetén. Külön említettem meg azokat a kórusokat, amelyekben csupán kánon marad, és külön foglalkoztam azokkal, amelyekben egy hosszabb imitációs szakasz kezdete lehet, például egy fúgáé.

A polifon szakaszok részletes elemzésekor vált világossá számomra, hogy milyen sokféle lehetőséget rejt magában ez a kifejezés Händel kórusaiban. A részletesen leírt analízisek – fúgaexpozíció, fúga – értelmezésének megkönnyítését segítik a IV. Függelékben közölt kottapéldák.

IV. Bibliográfia

- Bartlett, Ian. 'Boyce and Early English Oratorio-1., 2.' *MT*, cxx (1979), 293-7, 385-91.
- Biblia – Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás* Budapest: Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, 1992.
- Bockemühl, Michael. *Rembrandt – A megjelenített forma rejtélye* Budapest: Kulturtrade Kft., 1993.
- Brion, Marcel. *Rembrandt élete* Corvina Kiadó, 1979.
- Brockhaus-Riemann. *Zenei lexikon* Budapest: Zeneműkiadó, 1985.
- Burrows, Donald. 'Handel's oratorio performances'. *The Cambridge Companion to Handel*, ed. D. Burrows. Cambridge University Press, 1997., 262-81.
- Dean, Winton. *Handel's Dramatic Oratorios and Masques* London: Oxford University Press, 1959.
- Dean, Winton. 'How Should Handel's Oratorios be Staged?'. *Musical Newsletter*, i/4 (1971)
- Dean, Winton. *Händel – Grove Monográfiák* Budapest: Zeneműkiadó, 1987.
- Donington, Robert. *A barokk zene előadásmódja* Budapest: Zeneműkiadó, 1978.

Flavius, Josephus. *A zsidók története* Budapest: Európa Könyvkiadó, 1980.

Herbage, Julian. 'The Oratorios'. *Handel: a Symposium*, ed. G. Abraham, London, 1954/R, 66-131.

Hicks, Anthony. 'Handel and the idea of an oratorio'. *The Cambridge Companion to Handel*, ed. D. Burrows. Cambridge University Press, 1997., 145-63.

Johnstone, H. Diack. 'Handel's London – British musicians and London concert life'. *The Cambridge Companion to Handel*, ed. D. Burrows. Cambridge University Press, 1997., 64-77.

Massenkeil, Günther. *Handbuch der musikalischen Gattungen – Oratorium und Passion, Teil 1*, Laaber, 1998, 1999.

Mesterházi Máté. 'Georg Friedrich Händel: Izrael Egyiptomban' in: *A hét zeneműve* szerk. Kroó György Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, 1983. (1983. október-1984. szeptember): 278-86.

Mesterházi Máté. 'Georg Friedrich Händel: Saul' in: *A hét zeneműve* szerk. Kroó György Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, 1985. (1985. október-1986. szeptember): 90-98.

Milton, John. *Samson Agonistes* Európa Könyvkiadó, 1987.

Palisca, Claude V. *Barokk zene* Budapest: Zeneműkiadó, 1976.

Pándi Marianne. 'Georg Friedrich Händel: Acis és Galatea' in: *A hét zeneműve* szerk. Kroó György Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, 1977. 1977/3 (1977. július-szeptember): 55-65.

Racine, Jean de. *Athalia* Európa Könyvkiadó, 1984.

Rolland, Romain. *Händel* Budapest: Gondolat, 1959.

Schmitt, Gladys. *Rembrandt* Budapest: Európa Könyvkiadó, 1977.

Smallman, Basil. 'Endor Revisited: English Biblical Dialogues of the Seventeenth Century', *ML*, xlvi (1965), 137-45.

Smith, Ruth. 'Handel's English librettists'. *The Cambridge Companion to Handel*, ed. D. Burrows. Cambridge University Press, 1997., 92-108.

Smither, Howard E. *A History of the Oratorio, Volume II – The oratorio in the baroque era (Protestant Germany and England)*, Oxford: Clarendon Press, 1987.

Spink, Ian. 'English Seventeenth-Century Dialogues'. *ML*, xxxviii (1957), 155-63.

Stahura, Mark W. 'Handel and the orchestra'. *The Cambridge Companion to Handel*, ed. D. Burrows. Cambridge University Press, 1997., 238-48.

Szabolcsi Bence-Tóth Aladár. *Zenei lexikon* Főszerkesztő: Dr. Bartha Dénes Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, 1965.

The New Grove Dictionary of Music and Musicians. ed. Stanley Sadie. Macmillan Publishers Limited, 2001.

Anthem I/719, 721-4.

Boyce, William IV/155-61.

Continuo [basso continuo] VI/345-63.

Dialogue VII/286-7.

England VIII/212-7.

Hamilton, Newburgh X/729-30.

Handel, George Frideric X/755-63, 775-6.

Hilton, John XI/518-9.

Humphreys, Samuel XI/844.

Jennens, Charles XIII/1.

Lamb, Benjamin XIV/158.

Lanier, Nicholas XIV/248-50.

London XV/111-7.

Miller, James XVI/694.

Morell, Thomas XVII/108-9.

Oratorio XVIII/515-7.

Purcell, Henry XX/611-2.

Ramsey, Robert XX/815.

The New Oxford History of Music V., ed. Anthony Lewis and Nigel Fortune, London: Oxford University Press, 1975.

Várnai Péter. *Oratóriumok könyve* Budapest: Zeneműkiadó, 1972.

Weber, William. 'Handel's London – social, political and intellectual contexts', *The Cambridge Companion to Handel*, ed. D. Burrows, Cambridge University Press, 1997., 45-54.